

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

Új terek a médiában

Az élet mint absztrakció

Mircea Eliade és a moldvai
csángó samanizmus

Tükör vagy görbe tükör?

1
2006

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVI. évfolyam, 2006. 1. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Németh Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábri Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Kecskés Mária

Simon Teodóra

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

Folyóiratunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és az Illyés Közalapítvány

TARTALOM

Gobby Fehér Gyula	<i>Más szóval</i> Új terek a médiában	5
Hódi Sándor Jung Károly	<i>Műhely</i> Az élet mint absztrakció	34
	Mircea Eliade és a moldvai csángó samanizmus	61
Nagy Sívó Zoltán Tóth Lajos	<i>Kitekintés</i> Rendhagyó napló	87
	Politikusok, államférfiak, hadvezérek a jelenkor és az utókor ítélőszéke előtt.....	103
Putz Jakab	<i>Visszapillantás</i> Katalinfalva (II.)	113
Csáky S. Piroska	<i>Szemle</i> Tükör vagy görbe tükör?	133
Elhunyt dr. Ribár Béla	143

Gobby Fehér Gyula

ÚJ TEREK A MÉDIÁBAN

Mindenki észreveheti, milyen gyorsan változik napjainkban a média. Egyrészt a hozzáférhetőség lehetőségei, másrészt a médiumok természeté is. A digitális eszközök, a globális, egész világot felölelő kommunikációs hálózatok és az internet megjelenése alapjaiban változtatta meg az állampolgárok hozzáférést az egyes kommunikációs csatornához, a digitalizált tartalmakhoz, a kulturális javakhoz. Az olcsó, mindenféle központtól független információs infrastruktúra kialakulásával a korábban központi helyzetű média és távközlési cégek mellett ma egész kis közösségek, sőt egyének is hatékonyan célba juttathatják üzeneteiket, és nemcsak a szomszédba, hanem kontinensnyi távolságokba is. Ebben a tekintetben nincs többé állami monopólium, nincs többé cenzúra vagy akadály. Egyes államok még mindig igyekeznek ezt megakadályozni, Kína például világcégeket fizet nagy pénzekkel, hogy cenzúrázhassa az internetet, de egyre kevesebb sikerrel teszik ezt. A hálózati alapon szerveződő új társadalmi mozgalmak vagy érdekszövetségek, néha csupán lokális, néha világot átfogó, kialakulása elé egyre kevesebb műszaki akadályt lehet gördíteni.

Mi újat hoz majd ez a változás életünkben?

Mindennapossá, megszokottá fog válni életünkben a médiatermékek aktivista célokat szolgáló felhasználása. Egyes teoretikusok szerint ez a jelenség a társadalom demokratikusabbá, nyitottabbá és egyenlőbbé válását eredményezheti. Mások éppen attól félnek, hogy mindez majd a digitális megfigyelés kialakításához, a központi felügyelet megszigorításához, az egyre erősödő szabályozáshoz vezet. Az már most is látszik, hogy az emberek előtt a lehetőségek új terei nyíltak meg, várható, hogy a fennálló intézményi rend megváltozik.

Mi az, ami e változásokból most is látható?

Látható, hogy a városok életének szövege más lett. A városok önálló közössége újabb tereket nyert, megnyilvánulási lehetőségei nem várt módon megszaporodtak. A legelmaradottabb országok városi közösségei

is saját rádió- és tévéállomással rendelkeznek, néhol minden kerületnek önálló rádiója és tévéje van, néhol egyes klubok is saját programot gyártanak. A mobiltelefonia lehetővé tette, hogy az emberek tartózkodási helyüktől függetlenül állandó kapcsolatban legyenek nemcsak rokonaikkal, de egész közösségükkel, ha ezt akarják. A mobilkészülékekbe beépített műholdas keresők ugyanakkor lehetővé teszik, hogy a készülék hordozóját bárhol megtalálják. Az infrastruktúra kiépítése lehetővé teszi, hogy bármilyen változásról, szerencsétlenségről, áramkiesésről, útlezárásról azonnal értesítsenek mindenkit, akit érint a dolog. A sok megnyilvánulási lehetőség alkalmat ad rá, hogy bármilyen kritika nyilvánosságra jusson, a vezetőséget vagy egyes tisztségviselőket nem lehet többé államilag vagy szervezeten belül megóvni, ha rosszul vagy kárt okozva végzik a dolgukat. Ugyanakkor ez a lehetőség azt is engedi, hogy meghatározott céllal téveszméket terjesszen valaki.

A változások közül már most is látható, mennyire megváltozik a megtörtént események rögzítése vagy a kulturális örökség megőrzésének módja. Az újságírás új formái jelentkeztek, mikor a képeket is közvetítő mobiltelefonok által értesültünk először mondjuk a londoni bombatámadásokról vagy a New Orleans-ot sújtó hurrikán következményeiről. A digitális emlékezet viszont a szabad hozzáférhetőség olyan formáit teszi lehetővé, amelyek eddig nem léteztek. Az archívumok nyíltsága vagy az információk ellenőrizhetősége sokat javíthat a polgárok identitásának kialakulásában, de még a fennálló intézményi rendhez való viszonyukban is. Korábban az életünk minden lényeges fordulópontját felölelő papírosok uralták a közéletet, ma még adóvallomást is lehet tenni számítógépen keresztül, bármely hivattalal értekezni lehet számítógépen keresztül.

Azt hiszem, világosan megmutatkoznak a változások a civil kezdeményezések terén. A sajátos érdekeket átfogó érdekcsoportok jobb szervezési lehetőséget kaptak, mint valaha. Ez néha a közösség érdekei ellen is fordulhat, mondjuk, az AI-kaida is szervezi önmagát az internetet felhasználva, de a legtöbb esetben igencsak hasznos, hiszen a helyi érdekek mentén szerveződők életkörülményeik javítására, valami jóra törekszenek. Most már nem okoz gondot a nyilvánosság elérése vagy akár egy új nyilvánosság megteremtése. Mindenesetre ezt többé nem lehet megtiltani vagy központi intézkedéssel megakadályozni.

Csendben, de azt hiszem, leghatékonyabban a gazdaság használja fel az új lehetőségeket. A nemzetközi kooperációs hálózatok új kereteket teremtettek önmaguknak. Sok állam törvényhozása nem is tud mit kezdeni a kereskedelem új formáival, a gazdasági együttműködés vagy a tőke áramlásának újfajta irányításával. A lehetőségek gyorsabban változtak, mint ahogy a szabályozás követni tudta volna őket. Odajutottunk, hogy

egyes nemzetközi vállalkozások fontosabbak lettek, mint az őket meg-
regulálni kívánó országok hivatalos szervei. Egyszerűen megváltozott
a szabályok kikényszeríthetősége vagy betarthatósága. Változtatni kell
majd a normatív kereteken, csak az a kérdés, miképpen lehet ezt megten-
ni, hogy azok a teljes közösség érdekeit szolgálják.

Nem részletezem tovább a kérdést, de azt hiszem, már a felsoroltak-
ból is látható, hogy az új technológia egész új helyzetet teremtett mind
a társadalmi kommunikáció csatornáihoz való hozzáférés tekintetében,
mind pedig mindennapi életünkben. Egyfelől nagyobb lehetőséget bizto-
sít minden ember számára, hogy tanuljon és fejlődjön, ha akar, mint ami-
lyent eddig nyújtani tudtak a régi intézmények, másfelől pedig nagyobb
felületet nyújt mindennapi életünkbe való beavatkozásra, mint amilyent
eddig elképzelni tudtunk. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy minél előbb
megtanulunk élni az új lehetőségekkel, annál inkább fejlődik környe-
zetünk, annál inkább érvényesíthetjük sajátos érdekeinket. Rajtunk áll,
merre indulunk.

ÚJABB VITÁK AZ INTERNETRŐL

Mióta létrejött, az internet izgatja nemcsak a gazdasági szakemberek,
hanem a politikusok képzeletét is. Mindig jelentkezik valaki, aki kere-
tek közé akarja szorítani, cenzúrázni, ellenőrizni, vagy központosítani
szeretné. Most Tuniszban szerveztek róla egy nemzetközi összejövetelt,
amely az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt zajlik, és az a cél-
ja, hogy rendet tegyen az úgynevezett információs társadalomban. Nem
tudom, hogyan sikerült erre az akcióra rávenni az ENSZ tisztviselőit,
de nem nagy jövőt jósolok az esetleg elfogadott határozatoknak, hiszen
többen megkísérelték már valamiféle szabályok közé rakni a világhálót,
de mindeddig sikertelenül. Még azok az országok sem jártak sikerrel az
ellenőrzésben, amelyek hatalmas eszközöket fektettek ennek megszerve-
zésébe. Kína például magát a Microsoft céget fizette meg, hogy találjon
olyan műszaki lehetőséget, amely lehetővé teszi minden kapcsolat lehall-
gatását, és nem sajnálta az erre kiadott pénzt, ennek ellenére az ügyesebb
levelezők megkerülik a cenzorokat, a hírek terjedésének többé semmi
sem állja útját. Vagyis, pontosabban kell fogalmazni, a hírek terjedésé-
nek az állja útját, ha valaki számára nem létezik az internet. Ma ugyanis
az emberiség nagyobb hányada nélkülözi az internetet. Több mint hat
milliárd embernek nincs esélye rá, hogy bekapcsolódjon a világhálóba.
Nem mondom, hogy hozzájuk nem jutnak el információk. Mióta elter-
jedtek a tranzisztoros rádiók, még a legszegényebb afrikaiak is naphosz-
zat hallhatják a híreket a mindenhová magukkal cipelt készülékekből.

Más kérdés az, milyen információkkal szolgálnak a rezsim által szigorúan ellenőrzött leadók. Valamiféle hírek azonban eljutnak mindenkire. Az internet előnyeivel több, mint egy milliárd ember él. Ők az emberiség kiváltságos helyzetben levő rétege. Ők tudnak meg legtöbbet a világ eseményeiből. Legtöbbet, leggyorsabban és legpontosabban. Nem mintha őket nem lehetne becsapni vagy félrevezetni. Lehet, de sokkal nehezebben, körmönfontabban, főleg drágábban, mint a többi hatmilliárdot.

A legújabb európai felmérés szerint a kontinensen a világhálót legkevésbé az alacsonyabb végzettségűek használják, mindössze 25 százalékuk tanul meg számítógépet kezelni. Az internetet a középfokú végzettséggel bírók 52 százaléka, a felsőfokú végzettségűek 77 százaléka használja. A statisztika kimutatta, hogy a használatot illetően a végzettség mellett eltérések vannak életkor, foglalkozás, és lakhely szerint is. Vagyis az internet használata sokban függ a szakmai irányultságtól meg az adott régió urbanizáltságától is. Tehát a digitális megoszlást az infrastruktúra hiánya mellett az információs technikák használatára való ösztönzés hiánya meg a számítógépes ismeretek hiánya is okozhatja. Az uniós átlag a lakosság 47 százaléka. A fejlettebb országok jóval előlött, a fejletlenebbek jóval ez alatt teljesítenek. Mondjuk Finnországban a diákok 97 százaléka internetezik rendszeresen, míg Litvániában az arány mindössze 37 százalék. Nálunk csak magáncégek próbálták felmérni, hol is áll országunk ebben a versenyben. Nem meglepő, hogy Európa után kullogunk, de minden gazdasági és társadalmi válság ellenére, jóval a világátlag előtt vagyunk. A felnőtt lakosság negyede ismeri az internetet, a diákok mind nagyobb hányada már az iskolában megtanulja használni, és a vállalatok alkalmazottai között is elég nagy számban elterjedt a használata. Olyan szintre még nem fejlődöttünk, hogy például számítógépes szavazást tudjunk szervezni, mint Svédország vagy Norvégia, de egyre több közintézmény honlapjáról szerezhetünk adatokat, nem olyan régen pedig bevezették az internetes szolgáltatást az anyakönyvi hivataloknál egész Szerbiában.

Attól még nem kell tartanunk, amitől mondjuk minden amerikai vagy angol cég fél. A vállalatok számítógépes hálózatait még nem támadja senki. A világban ugrásszerűen növekszik a számítástechnikai és ahhoz köthető, az interneten és annak felhasználásával elkövetett bűncselekmények száma. Nálunk nem is hallottam olyan bejelentésről, amely ipari kémek jelenlétét jelezte volna. Sok száz kárvallottja van viszont az úgynevezett betárcsázós programoknak. Egyesek olyan programokat juttatnak a telefonmodemes internet-előfizetéssel szörfözők számítógépébe, amelyek a felhasználók tudta nélkül tárcsáznak fel távoli, emelt díjas szolgáltatást. Sokszor több százezer dináros telefonszámlát csinálnak.

Terjed a tiltott pornográf termékek terjesztése, a szerzői jogok megsértése pedig mindennaposá vált. Az illegális film- és zeneműmásolás és értékesítés kérdését néhányszor felvetették ugyan, de megoldást nem találtak rá. Pedig nem kis pénzek cserélnek gazdát. Sokat kellene tenni a kéretlen hirdetések, az úgynevezett spamek küldése ellen is. De olyan eset, amely a nagyvilágban mindennapos, amikor a bankot számítógépes utasításokkal rabolják ki, tudtommal még nem történt nálunk, noha azt is hozzá kell fűznöm, az ilyen rablásokról sokszor hallgatnak a külföldi pénzügyintézetek is, mert attól tartanak, ha rosszra fordulnak, hogy valakinek sikerült áttörnie védelmi rendszerüket, akkor mások is megpróbálkoznak vele.

Az első jelentések szerint Kína mellett még néhány nagyobb ország, például Irán is, szorgoskodik a központi felügyelet megalakítása mellett, ezek szeretnék, ha akár az ENSZ szerveként is, de legyen egy államilag megbízott központ, amely ellenőrzést végez a mindenféle ötletekkel előálló weblapok, on-line újságok meg magánszemélyek blogjai felett. Az amerikai lapok már megírták, hogy az Egyesült Államok kiáll a centralizáció ellen, és azt is jelentették, hogy nem hajlandó lemondani a náluk levő bizottságról, amely a domaineket, azaz a neveket osztja mind a magánszemélyeknek, mind pedig a vállalatoknak. Ez nem állami szerv, közös egyezség alapján vezeti a listát, szolgáltatást végez, de nem avatkozik a tartalom dolgába. Szerény véleményem az, jó, hogy a világháló szabad mindenféle állami kötöttségtől. Így legalább rengeteg új ötlet, vélemény, tartalom lát napvilágot. Kár lenne gúzsba kötni, ahogy az ember szellemét sem szabad megbéklyózni, mert akkor nem szállhat új tájak felé.

A MOST SZÜLETŐ WIKIPÉDIA

Néhány hete ismerkedtem meg a Wikipédiával. Kerestem már az interneten sokféle szót, kerestem ismeretlen fogalmakat, kerestem történelmi, biológiai és irodalmi szócikkeket, de vagy valamelyik keresőprogramot használtam fel, vagy olyan on-line enciklopédiát, amelyről gyanítottam, hogy segít ismereteim bővítésében. Nos, a *Wikipédia.org* egy olyan, mindössze négy éve alapított internetes enciklopédia, amelynek az a különlegessége, hogy bárki ingyen hozzáférhet, és bárki, bármelyik felhasználó, továbbírhatja, tovább szerkesztheti. Ezt kimondottan kéri is a felhasználóktól, hiszen anyagát nem keményen megfizetett szakértők írják, szerkesztik, hordják halomba, nincs is ilyen alkalmazottja, hanem kizárólag önkéntesek, akik megértik, hogy másoknak segítenek, ha továbbépítik a Wikipédiát. Megalapítója egy Jimmy Wales nevű alabamai üzletember, aki jelenleg Floridában él a családjával. 2001-ben támadt az az ötlete, hogy ha már olyan sokat köszönhetünk az inter-

netes ismereteknek, miért ne segítenénk is egy olyan közös tudástárat kialakítani, amely önmagát folyamatosan korrigálná, növelné, és amely mindenre kiterjedne, amit egy ember tudhat. Nemsokára kiderült, hogy sokan megértették a célját, sokan helyeselték azt, és sokan nem sajnálják a fáradságot, hogy hozzájáruljanak a Wikipédia fejlesztéséhez. Az eredeti angol nyelvű verzió már 775 ezer szócikkből áll, a 2003-ban indult magyar változatnak jelenleg 18 058 szócikke van, de ez múlt heti adat, azóta lehet, hogy számuk szaporodott, mert a magyar felhasználók körében is népszerűvé vált a Wikipédia.

Wiki hawaii nyelven gyorsat jelent, és mondhatom, aki rákapcsol a Wikipédiára elégedett lehet, pillanatok alatt megkapja a keresett tartalmat, persze, ha az egyáltalán létezik. Mert ha nem létezik, alkalmat kap rá, hogy megírja saját maga. A weblap figyelmeztet, hogy a keresett szócikk nem létezik, kéri, hogy az adott utasítások alapján szerkessze meg, tegye közzé, hogy mások is hozzájussanak. Ez egy olyan lexikon, amely nyílt tartalmú, és amely nem örökre megfogalmazott és lezárt szócikkkel működik. Világszerte több ezer önkéntes tudós, érdeklődő, diák és netbolond írja és szerkeszti. Ők a wikipedisták, akik egyenrangú résztvevői és hordozói a projektumnak, nincs köztük sem főszerkesztő, sem más rangú főnök, a Wikipédia csupán arra kéri őket, hogy az általuk megalkotott szócikk tartalma minél elfogulatlanabb, igaz legyen. Itt van az enciklopédia gyöngye pontja is. Feltételezem, hogy az önjáró, szinte magamagát növelő tartalom ellenségei, mert mindennek, még ennek a teljes nyíltságra és főleg teljes bizalomra építő kezdeményezésnek is vannak ellenségei, éppen azt a tulajdonságát használják ki, hogy nyitott, aki rombolni akar, az előtt is nyitott, tehát letörölhetik a már kész tartalmakat, belerondíthatnak a szócikkbe, marhaságokat firkálhatnak bele, szabadon garázdálkodhatnak. A legtöbbet azok rontanak, akik pontatlanságokat, látszólag objektíven megfogalmazott, ám mégis hamis szócikkeket helyeznek el rajta, mert ezeket nem lehet megkülönböztetni a többitől.

Az alapító azt állítja, hogy kevés rosszakaró jelentkezett, mert a hackereket nem érdekli a dolog, konkurencia nincs, mert teljesen ingyenes a szerkesztés, nincsenek reklámodalak, tehát nincsenek vetélytársak se. Általában, aki felkeresi az enciklopédiát, tudásra vágyik, kíváncsi valamire. A rontás öröme nem sokáig tart, és az enciklopédiát éppen védtelensége védi, nem érdekes piszkálni, nem vág vissza, nincs benne kihívás.

Az angol verzió naprakész és hasznos. A több mint harminc nyelven föllelhető változatok most igyekeznek utolérni az angolt. A magyar változat eléggé hiányos. Megnéztem az engem érdeklő *Irodalom* című fe-

jezetet, és az szinte teljesen kiépítetlen. Például van olyan fejezete, hogy *Kortárs magyar irodalom*, csak éppen nem tartalmaz semmit. Érdekes, hogy sokkal gyorsabban épülnek a mai politikai eseményekre vonatkozó oldalak, úgy is mondhatnám, az újsághírek építik az enciklopédiát, és sokkal lassabban fejlődnek az elvont tudományok oldalai. Tulajdonképpen a felhasználóktól függ az enciklopédia fejlődése, tehát ha valamelyik nyelven több tudós, mondhatnám egyszerűbben: több ember rászánja az idejét, hogy foglalkozzon a Wikipédiával, akkor az azon a nyelven gyorsabban fog. A beérkezett szócikket először mindig a Főoldalon teszik közzé, hogy mások is elolvassák, hozzászóljanak vagy akár javítsanak rajta, és csak azután kerül a megfelelő helyre. Abban a nyelvi közegben, amelyben kialakult egy közösség, amelynek érdekes a Wikipédia, ott ez a folyamat gyors, abban, amelyben ilyen nincs, abban nehézkesen folyik az építőmunka.

Föltehető a kérdés, mi a haszna ebből az egészből az alapítónak Jimmy Walesnek. Saját nyilatkozata szerint semmi, hiszen nem a Wikipédiából él, részvényopciós kereskedéssel szerezte vagyonát, ma is csak lelkesedésből foglalkozik a dologgal. Ennek kismértékben ellentmond az a tény, hogy a hatalmas forgalmat látva, tavaly létrehozott egy mellékágot, amelyet Wikicitiesnek nevezett el, és amely még sajtótabb tudásbázist, mondjuk az egy-egy óriásvállalatban szükséges tudást gyűjti össze egyetlen szervezett honlapra, amelyet aztán az alkalmazottak hasznosítanak, de ennek lehetővé tételéért már fizetni kell, sőt ezek a Wikicities oldalak már reklámokat is hordoznak, vagyis minden felhasználó megfizeti valamiképpen a látogatást. Nem tudom, hány ilyen vállalat jelentkezett eddig, de számuk nem lehet csekély, hiszen Jimmy Wales gondtalanul járja a világot, népszerűsíti a Wikipédiát, keresi az enciklopédia új szerkesztőit, de otthon a családja kényelmesen él floridai otthonában, nem panaszkodik a családfő elfoglaltságára. Nem hibáztatom Jimmy Waleset, ő is csak él az adott lehetőségekkel. Viszont a Wikipédia mégis idealista projektum, az ember jóságára és tudásvágyára épül. Ha nem lennének köztünk olyanok, akik ingyen is hajlandóak tanítani másokat, mit érne az emberi közösség? Még bízhatunk, vannak közöttünk igazak.

MILLIÓ SZERKESZTŐ A VILÁGHÁLÓN

A tévéműsorok elejére mindig kiírják, hogy ki a szerkesztője a következő adásnak. Ez néha a hiúság vásárává változik, amikor kiderül, hogy minden riportocskának külön szerkesztője van, az egy blokkba tartozóknak is van szerkesztője, aztán felelős szerkesztője van a konkrét műsornak, igen ám, de még főszerkesztője is van a műfajnak, sőt

néha-néha igazgatója is van a részlegnek. Így aztán a szerencsétlen néző, ha végigolvassa a névsort, megismerkedik az adóállomás vezetési felépítésével is. Nos, mióta egyre több helyi állomás, intézmény, sőt egyre több személy is indított saját műsorszórást, annyira megszorodott a szerkesztők száma, hogy lehetetlen őket számon tartani. Ma már csak a legelkötelezettebb exhibicionisták képzelik, hogy ismert szerkesztők lesznek, ha főleg önmagukról szóló műsoraik elejére és végére, néha még a közepébe is feliratozzák nevüket. Jó dolog az, ha bárki műsort csinálhat. Gondolom, a demokrácia velejárója, hogy akinek erre lehetősége van, meg is tehesse. Az egész trendből azonban egy dolog egyre jobban látszik: lassan mindenki csak azt nézi, amit eleve szeret, újat nem választ, tehát új ismereteket nem is szerez. Ismeretes, hogy a sportrajongók nálunk, Újvidéken egész nap nézhetik az Eurosport, a SOS csatorna, a német, a román és az olasz sportcsatorna műsorait. Ha más nem érdekli őket, a valóság másfajta történéseiről akár tudomást sem kell szerezniük. Aki nem akar átnézni egy másik udvarba, ma már könnyen megteheti. Éppen a szaporodó választék bősége teszi lehetővé, hogy egyre magánosabbak, önmagukért valók, egyre tudatlanabbak lesznek az emberek. Arra gondolok, hogy például a fundamentalisták csak a fundamentalista műsorokat nézik, a radikálisok a radikális műsorokat, és így tovább. Ha nincs többé mindenkinek szóló, pontosabban megfogalmazva, mindenki számára érdekes műsor, akkor majd lassan magába zárkózó rétegekre oszlik az emberiség.

Erre jó példa a világháló működése. Ott már olyan nagy a választék, és az internetező egyén választási szabadsága annyira teljes, hogy elég gyorsan kialakult a sajátos izlésű egyének mindenféle szerveződése. Legjobb példa volt rá a pornólapok kedvelőinek villámgyors egymásra találása. Egyre nagyobb botrányokat okoz, mikor felfedezik a pedofilok által megszervezett hálókat. De bizony még az annyira üldözött terroristák, mondjuk, a legismertebb Al-kaida tagjai is interneten szövik összeesküvéseiket. Vélemény-gettókat lehet kialakítani a legmodernebb eszközök segítségével. Ezekben mindenki csak olyan emberekkel érintkezik, akikkel egyetért, mindenki csak olyan véleményeket hallgat meg, olvas el, amelyek megerősítik a már fejében levő saját álláspontját. Ezáltal sokan egyfajta virtuális világba kerülnek, a valóságot már meg sem ismerhetik. Mondjuk úgy, hogy a digitális túlvilágon élnek.

Ugyanakkor egyre nagyobb terek nyílnak újabb lehetséges szerkesztők számára. A világháló ugyanis egyre nagyobb tömegű információ továbbítására lesz képes, mindennapivá válik, hogy teljes filmeket, hosszabb műsorokat is korlátlan mennyiségben közvetítsen. Most olvasom, hogy a világ legnagyobb internetes szolgáltatója, a Yahoo elhatározta,

hogy ezután nemcsak hírlapjai lesznek, hanem interaktív stúdiót alakít ki, azaz rátér a hosszú videóműsorok gyártására és forgalmazására. Az egész világon ismerik a Yahoo keresőprogramját, ismerik a web-hírlapját, a vállalat évi tiszta haszna eddig négy milliárd dollár volt. A menedzserek szerint ez nem elég. Több lehet. Hol a több? A még nagyobb forgalomban. Olvasom, hogy elcsábították Lloyd Braunt, az ABC Entertainment Group elnökét, hogy ő vezesse az új médiarészleget. Ezekután a neten nemcsak hírek, információk lesznek olvashatók, hanem akinek a gépe, és akinek a hálózati szolgáltatója bírja, az filmeket, sorozatfilmeket, beszélgetős műsorokat, sportközvetítéseket is nézhet.

A Yahoo vezérigazgatója, aki maga is a médiaiparból nyergelt át az internetre, úgy magyarázza a jövő stratégiáját, hogy az négy pilléren nyugszik majd. Az első természetesen a keresés, hiszen a Yahoo eddig azzal vált híressé, most meg fejleszteniük kell azt is, ha lépést akarnak tartani a Google-lal, legnagyobb és egyre népszerűbb versenytársukkal. A következő, amire éppen a világháló ad lehetőséget, a közönségteremtés. Ezek után bevonnak minden szórakozni vágyó embert a tartalom előállításába. Nemcsak az úgynevezett bloggerekre támaszkodnak, akik saját naplóikat teszik közzé rendszeresen, hanem mindazokra, akik képesek otthon egyedül vagy másokkal együtt kabarét, dokumentumfilmet, rövid játékfilmeket, kamaradramát készíteni, azaz önkéntes tartalomszolgáltatók. A harmadik a profik által gyártott műsor. Ez lesz majd Lloyd Braun területe. Végül pedig olyan technikákat alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik, hogy a látogatók minél könnyebben megtalálják a saját igényeiknek megfelelő, testreszabott tartalmakat. Mi lesz ez akkor?

Gondoljuk csak el. A Yahoo egyesíteni kívánja a televízió, a videó és a DVD, meg a személyi számítógép előnyeit. Elsőként lépett erre a terepre, mert meg szeretné előzni nagy versenytársait, a Google mellett a Microsoftot is. Ezek az az egyesítés, műszóval konvergencia felé haladnak, már most gyűjtik a mások által előállított tartalmakat, de a Yahoo emellé odaállította a saját ipari méretekben gyártott műsorait is, no meg a személyi választás szabadságát. A vezérigazgató úgy nevezte el, megteremtik az interaktív Hollywoodot. Amelyben megtalálható a legpompásabb spektakulum is, meg a saját magunk által összeállított napi beszámoló is. Amelybe összekapcsolhatjuk majd számítógépünket, videokészülékünket, telefonunkat, DVD-lejátszónkat, digitális kameránkat, egész otthoni felszerelésünket. Amely kéri tőlünk az aktivitást, s még jutalmazza is. Amely képes a fogyasztó kreativitását saját termelésébe beilleszteni. Nagy szó az, hogy interaktív Hollywood. Kissé fellelengzős. De aki Yahoo-részvényt vásárol, gondolom, jól jár vele.

SZEMÉLYRE SZABOTT TÉVÉK

Valamikor egy országban egy televízió működött. Annak a programját mindenki nézte, mindenki értett hozzá, hogy milyen műsort kellene készíteni, és egy-egy sorozatfilmet vagy meccset a lakosság apraja-nagyja nézett, aztán másnap volt miről tárgyalni a szomszédokkal, a munkaszünetben vagy az iskolában. Régi tévések ma is nosztalgiával emlegetik azt a korszakot, pedig dehogy is volt az aranykorszak, a médium fejlődésének kezdeti szakasza volt, már régóta elmúlt, most más szelek fújnak.

Ma a legelmaradottabb országban is több tévéállomás működik, s néhány diktatúrát kivéve, már sehol sem ellenőrzik őket állami cenzorok. A nézők válogathatnak a csatornák és műsorok között, válogatnak is, és a legtöbb helyen a tömegkulturális intézetek folyamatosan ellenőrzik a nézőszámot, mert az állomások havi bevétele attól függ, mennyi nézőt sikerül meghódítani. A legfejlettebb országokban egy-egy városban négy-öt száz csatorna fogható, köztük rengeteg szakosodott, a nézők meghatározott rétegére támaszkodó, külön a sportkedvelőknek, külön a barkácsolóknak, külön a régi filmek kedvelőinek stb. Negyven évvel ezelőtt ilyesmiről csak álmodhattunk, ma már nálunk is valósággá vált a bő kínálat, az újvidéki kábelszolgáltatók általában hatvan, egyikük hetvenöt csatornát kínál csomagjában. Hol van már az az idő, mikor mindenki arról beszélt, hogy milyen nagyot alakított Mija Aleksic a Pokorni polgárról szóló sorozatban, vagy hogy helyesen viselkedett-e Ben Quick, mikor szembeszállt a város leggazdagabb emberével. Ma ilyesmi elképzelhetetlen, csak akkor akad közös témája a nézőknek, ha világbajnoki döntőt játszik valamelyik csapat, vagy ha, ne adj isten, valamilyen világraszóló szerencsétlenség történik. Szaknyelven úgy fogalmazhatnám meg, miközben a források száma egyre gyorsabban nő, a legtöbb forrás közönsége ezzel arányosan szűkül. És ha hiszik, ha nem, eljutottunk az egyetlen egy főből álló közönség lehetőségéhez is. Igaz, ez nálunk még csak közvetve, azaz a videózás vagy mostanában a DVD használatával, úgy mondják, konzervműsorral lehetséges, de a világ néhány országában már megjelent a rendelésre sugárzott műsor. A néző megnézi egy-egy állomás honlapján a kínálatot, aztán interneten jelenti a szerkesztőségnek, hogy számára mikor sugározzák a megrendelt műsort. Eleinte ez csupán úgy működött, hogy azt a filmet rakták adásba, amelyiket a legtöbb néző szerette volna, ma is ezen az alapon dolgozik például a Hallmark, amelynek teljes kínálata hetekre előre megjelenik a honlapon, amint az az adat is, hányan és mikorra kérték, úgyhogy a szavazók csatlakozhatnak a többséghez vagy akár ellene is voksolhatnak. De amint a digitális

technológia fejlődése lehetővé tette, ma már személyre szóló csomagokat is készítenek egyes csatornák, úgyhogy, aki meg tudja fizetni, az akkor élvezi a filmek, sorozatok, talkshow-k lejátszását, amikor éppen kedve tartja.

A csatornák számának növekedésével rettenetes verseny kezdődött a nézők megnyeréséért. A nézők számának csökkenése a bezárás veszélyét festette a tévék vezetőségének szeme elé. Számomra az a jelenség volt a legrosszabb, amelyet éppen a nézőszám növelése érdekében kezdtek követni a műsorszerkesztők. A túlélésért folytatott küzdelemben szinte mindegyikük a szenzációk, és a botrányok keresését tűzte ki célul, azaz a program a bulvár iránt mozdult el. Egyre több tévének van, a program meg egyre pocskébb. Szörnyű volt látni, hogy nem a minőség javításában látják a kiutat, hanem a színvonal folyamatos csökkenésében. És ez a jelenség nemcsak a kereskedelmi adók műsorát jellemzi, hanem az úgynevezett közszolgálati adókét is. Az olcsó népszerűség keresése oda vezetett, hogy megszűntek a saját készítésű filmek, drámák, dokumentumfilmek, sorra lekerültek műsorról a színvonalas kulturális műsorok, gyermekek számára készített műsorok, mindent előzönlött a veszekedésekkel tarkított politikai vita, a műzene látványos sereglete, a butábbnál butább kabaré. Nálunk még mindig tart e tendencia, csak egy-két jel mutatja, hogy egyes szerkesztők még tartják a frontot, néha sikerül kiharcolniuk, hogy a nézők elé kerüljön valamelyik hazai dráma, ritkán egy-egy fontos témáról igazi dokumentumfilm.

A világban több irányban keresik a kiutat. Legtöbb helyen új csatornák alapításában látták a menekvést, de pénz hiányában ezek a kezdeményezések szinte sorra megbuknak. A Magyar Televízió elnöke a tavasszal bejelentette, hogy egyszerre három új csatornát indít, amelyek mentik a léket kapott hajót. Egy hírcsatornát, egy kulturális meg egy sportcsatornát tervezett létrehozni. Annak ellenére, hogy az állandó létszámcsökkenések mutatják, a meglévő két csatornára sincs elegendő pénze. A terv eleve hamvába holt. A BBC bejelentette, hogy létrehozza közönségszolgálati központját, amely nem újabb csatornát jelent, hanem olyan műsorok gyártását, amelyek garantált színvonalon készülnek, és ezeket felkínálja ingyenes letöltésre a percekre mindig éhes kereskedelmi és helyi tévéállomásoknak. Így legalább valami tartalmas műsor is a nézők elé kerül.

A helyi állomások helyzete sem rózsás. Egyre több van belőlük a világon. A múltkor ismertettem az újvidéki helyzetet, amelyben két vallási adó szerepel, de saját adója van, megjegyzem egész napos programmal, Kátynak is, meg még néhány helyi közösségnek. Az egyre olcsóbb felszerelés lehetővé teszi, hogy iskolák, klubok, akár egyének is létrehozzák

saját műsorszórójukat. Ma már akármelyik helyi focicsapat mérkőzését végignézhethetjük otthon, egy-egy vendéglő műsora is látható fotelből.

Közeledünk az á la carte televíziózás felé. Azt választhatunk magunknak, amit csak akarunk a hatalmas választékból. A baj az, hogy sokan nem képesek választani. Egyesek félnek is választani. Úgy vélem, sok ember kedvét elveszi, hogy végeláthatatlan műsorerdőt terítenek eléje. Az ember úgy érzi magát, mint a szupermarketban, amikor látja a polcok hosszú sorát, mindegyiken halkonzerv van, minden halkonzerv valamiben különbözik a másiktól, de fél napba tellene, míg átnézné, melyiken mit ír. Azt veszi le, amelyik legközelebb van hozzá. Sokan beleunnak a tévézésbe, mielőtt bekapcsolták volna a készüléket. Pedig most igazán személyre szóló műsort választhatnának.

JOGUNK VAN MINDENT TUDNI

A köztársaság egyetlen közszolgálati televíziója azt állítja, hogy jogunk van mindent tudni. Ezt elmondja minden híradás előtt. *Az önök joga, hogy mindent tudjanak.* Milyen szépen is hangzik. Szépen, de fellengzősen. Egyrészt, mert halandó ember nem tudhat mindent. Valamennyit tudhat, egyesek többet tudhatnak, mint mások, de *mindent* bizony még senki sem tudott. Normális ésszel. Aki azt állítja magáról, hogy ő mindent tud, azt csak sajnálhatjuk. És tudjuk, hol a helye. Másrészt ez a szlogen emlékeztet az ENSZ emberi jogokról szóló nyilatkozatára, amely kinyilatkoztatja, hogy jogunk van a teljes körű tájékoztatásra. Jogunk van tudni azokat az adatokat, amelyek alakítják életünk folyását. Viszont, ha valakit olyan információáradattal lepnek el, amelyet befogadni nem képes, belefulladásztják az információkba. Olyan helyzetbe kerül, mint az afrikai pigmeus, akit beternelnek egy Cora áruházba, hogy ruhát válasszon magának. Több ezer ruhát láthat maga előtt, de nincs köztük egyetlen egy se, ami megfelelne ágyékkötőnek. Ahhoz, hogy válasszunk a hírek között, előtudásra van szükségünk, különben úgy ingadozunk a hírek szélviharában, mint a ballangó az őszi szélben.

Ez jutott eszembe, miközben hallgattam a szerb parlament vitáját a tévés előfizetés újbóli bevezetése előtt. Egész életemben rádiós vagy tévés voltam, tudom, hogy a világ legtöbb országában előfizetésből pénzelik a közszolgálati televíziót. Mikor a 2000. októberi forradalom után leszavazták az előfizetés addigi formáját, tudtam, hogy demagógia, a nép áltatása, a régi intézmény vétkei miatt bekövetkezett egyfajta bosszú az intézkedés, hiszen a költségvetésből pénzelt rádió és televízió kiadásait éppúgy a nézők fizetik, mint addig, csak más formában szedik össze tőlük a pénzt. Számomra nem is az a kérdés, milyen formában történik

a közszolgálati rádió és televízió pénzelése, hanem az, miképpen kell biztosítani ezek önállóságát, függetlenségét, objektivitását. Erről kellett volna már intézkedni régóta. És éppen ez nem történt meg. Viszont az történt, hogy az intézmény élére olyan embert állítottak, akivel akkor találkoztam utoljára, mikor pénzt könyörögtem tőle a haldokló Forum számára, hiszen akkor Milošević tájékoztatási minisztere volt. Ez a gesztus pontosan mutatja, hogy az volt a cél, olyan személy vezesse az újnak nevezett rádiót és televíziót, aki ki fogja szolgálni a feletteseit, ahogy valamikor kiszolgálta a nemzet vezérét is. Azt hiszem, akik kinevezték, megítélésében nem tévedtek. Még azt sem mondanám, hogy rosszul végzi a dolgát. Sok szempontból javított az elavult programon. Ami azonban a médium függetlenségét illeti, arra keresztet vethetünk. Éppen azt teszi, amit elvárnak tőle. Minden Híradó előtt elhangzik a szlogen: *Az önök joga, hogy mindent tudjanak*, de azért gondos figyelemmel válogatott híreket hallgathatunk csupán. Ami megzavarná a választók fejét, vagy ami túlságosan felhívna a nézők figyelmét a jelenlegi kormány intézkedéseinek következményeire, az a nézők *érdekében* inkább kimarad az adásból. Újra indultak a régen szeretett sorozatok, például a nosztalgiával emlegetett *Jobb élet*, a Pink Tévével pompában is versenyző műdalos sorozatok kezdődtek, mint például a *48 órás lakodalom*, ismét énekelget a nemzet csalóánya, a Cécó. Szóval, vannak változások, csak éppen a lényeg nem változik. Vagyis nem vett új politikai irányt a médium. Továbbra is igyekszik kiszolgálni a *főnököt*, azaz a mindenkori kormányt, továbbra sem néz szembe a nemzeti mítoszokkal, továbbra sem beszél nyíltan és őszintén a szerb társadalom jelenlegi helyzetéről.

De hát hogy is tehetné, mikor a tájékoztatás teljes rendszere nem változott meg. Látszatcselekvések történtek. Új tájékoztatási törvényt hozott a parlament, amelyet egyáltalán nem tartanak be. E törvény alapján olyan Tájékoztatási Tanácsot alakítottak, amely teljhatalmú ura a médiának. Ez a tanács létezik, tagjai kiemelt béreket kapnak, *amazonban*, ahogy Magyarzó Pistike mondaná, egyáltalán nem működik. Érdekes módon ezt nem firtatja senki. A parlament hosszan vitatkozott az előfizetés bevezetéséről, annak nagyságáról, behajtásának módjáról, arról azonban, hogy majd mire költik el a befolyt összeget, arról hallgattak. Ettől még jellemzőbb, hogy a parlament döntése szerint már két hónapja be kellett volna vezetni az előfizetést, de ez a mai napig sem történt meg. Az ország nem tartja tiszteletben saját törvényeit. A minisztérium nem tartja tiszteletben a maga által javasolt, majd parlamenti vita után nyilvánosan elfogadott törvényeket. A miniszter nem felel saját felelősségi hatáskörében senkinek. Pedig, amíg ez be nem következik, nem lehet elvárni, hogy a médium, amely a tájékoztatásra való jogot hirdeti, valóban

jog szerint tájékoztasson. Ahogy a Nagy Vezér ideje alatt ráerőszakolta véleményét a mennyeinek nevezett népre, ahogy háborúba és pusztításba vezette saját nézőit, úgy most meg kellene mutatnia a romlásból kivezető utat. Fel kellene számolnia a gyűlöletbeszéd minden formáját. Meg kellene nyitnia a fájó kérdéseket, hogy végre választ kapjunk rájuk. Az európai útról beszél szinte minden nap, csak hogy be kellene mutatnia, hogy Európába miképpen lehet európai módon jutni. A hagyományokat akarja ápolni, csak hogy a hagyományok között választania kellene, a mítoszokat elvetni, a jövőbe vezető utakat ápolni. Cécó helyett igazi kultúrát adni.

Összegezve: nem az a megvitatni való téma itt, hogy kell-e előfizetés vagy sem. Az a téma: érdemes-e előfizetést adni olyan médiumoknak, amelyek nem a demokrácia kiépítését szolgálják. Minden pénzt megér, ha a sajtó, a rádió és televízió a közjó érdekében dolgozik. Az előfizető nem kíván éppen *mindent* tudni, de azt hiszem, valóban joga van *mindazt* tudni, ami döntő hatással van az életére, és joga van *úgy* tudni, hogy ne csaphassák be a társadalmi életben, mikor életbevágó döntéseit meghozza. Tehát a Híradóknak nemcsak gyorsan közvetített, nemcsak pontosan átadott és tisztességesen megírt és tárgyilagos híreket kell tartalmazniuk, a tényeket érthető megvilágításba helyezve kell a nyilvánosság elé tárniuk, hogy azok következményeit is megértse mindenki. A tévének meg azért kell fokozottabban erre ügyelnie, mert a mai világban legtöbben innen merítik minden ismeretüket. Ne azok médiuma legyen, akik csak azért nézik, mert nincs mit csinálniuk, és ne azokat nézzék, akik nem tudnak csinálni semmit. Erről kellene döntenie végre, hogy a demokráciának legyen valami esélye ezen a tájon is.

SZABAD-E NÉZNI A HÁGAI PERT?

Majdnem két hete, vagyis amióta Vojislav Šešelj tanúskodik a Milošević-perben, arról folyik a vita a szerb sajtóban, egyáltalán szükség van-e ennek a bírósági eljárásnak élőbeni közvetítésére, vagy jobb lenne kikapcsolni a kamerákat, s hagyni, hogy a bíróság zárt ajtók mögött tegye a dolgát. A köztársaság tévéállomásainak többsége már régen megszokott arról is, hogy hírt adjon a tárgyalás menetéről, nem hogy órákra átvegye az, nem mellékesen szólva, ingyen kapott közvetítést Hágából. A legtöbben úgy tesznek, mint a feledékeny vendég az ezüstkanállal. A zsebükben van, de nem szólnak róla. Magatartásukkal azt szuggerálják, nem is kell törődni a dologgal, ez nem tartozik ránk, az élet megy tovább, minek hátrafelé tekingetni, minek felhánytorgatni a múltat, éppen elég bajunk van, nem kell tetézni még ezzel az ügyel is.

Egyedül a belgrádi B 92-es csatorna tart ki eredeti elhatározása mellett, ők minden alkalommal átkapcsolnak Hágába, folyamatosan közvetítenek. No, meg is kapják a hazafias lapoktól a magukét. A szerb radikális vajda hónapok óta először kapott nyilvánosságot, nyomja is szorgalmasan a sódert, nemigen veszi fel a bírói intéseket sem, úgy tesz, mintha az övé volna a hágai terem, mintha az ő szolgálatára szervezték volna a taláros testületet, a pisztolyos örököt meg az ablak mögött dolgozó fordítók hadát. Végre alkalmat kapott eszméi hirdetésére, szórja is őket tele szájjal, mint a jó gazda a vetőmagot. Nagy az egyetértés az egykori köztársasági elnök meg legkedvesebb ellenzéki vezetője között, csak néha vitatkoznak rajta, melyikük akarta jobban a szerb nép igazát, melyikük szolgálta igazán a szerb nép javát. Az egyik belgrádi napilap kommentátora szemforgatva meg is írta, ha tovább közvetítik a vajda tanúvallomását, ugrás-szerűen nő majd híveinek száma, még többen csatlakoznak a radikális párthoz. Szerinte tehát azért kellene abbahagyni a per közvetítését, mert a nagyszerb igazság még nagyobb teret hódít, jobb, ha nem hallja senki, különben egyre több követője lesz. Nyakatekert logika, amely azt sugallja, hogy a vajda harsogva előadott tirádái tulajdonképpen kimondják az igazságot, csak azt az egyszerű polgároknak nem jó meghallaniuk, mert akkor szembefordulnak a világgal, és mi megint nem kerülhetünk be az európai kapukon. Tehát akkor leszünk európaiak, ha mást beszélünk, mint amit gondolunk. A kommentárt követte a vita, amely arról szólt, érdemes-e folytatni a tévéközvetítést vagy sem. Mindenki úgy tett, mintha ez volna jelen pillanatban a hágai per legérdekesebb kérdése, amelyről jóízűen el lehet filozofálgatni. El is csámcsogtak rajta két hétig. Arról viszont nem szóltak a kommentárok, hogy miért nem mondják ki az újságok meg a rádió, meg a tévé a híres vajda szavai nyomán, hogy valójában mi is történt, mikor a volt köztársasági elnök meg a vajda úgymond a szerb nép érdekében háborút hirdetett minden együttélő más nép ellen, mikor ezrével vitték erőszakkal a frontra a fiatalembereket, mikor fegyvert osztogattak az előzőleg hazugságokkal feltüzelt civileknek. Itt volt az alkalom, hogy a vajda szavai kapcsán végre elemezzék, milyen következményekkel járt az a vezér által sem cáfolt šešelji tétel, hogy a szerb határ Viroviticánál meg Karlobagnál van. Mit jelentett az a gyakorlatban, az egy faluban élők közössége szempontjából, hogy a szerb nép soha nem lesz képes más népekkel együtt élni. Mivel járt a fennen hangoztatott jelmondat, hogy a pápa vezeti a szerb nép elleni világhadjáratot. Hogyan valósult meg a szerb parlamentben, nem melleleg, szintén élő tévéközvetítésben elmondott uszítás, hogy a horvátoknak egy rozsdás kanállal kell elvágni a nyakukat. Nincs helyem mind felsorolni a kedvenc ellenzéki vezérnek nevezett vajda sokszor hangoztatott tételeit, amelyek

több könyvben is megjelentek, legutóbb éppen az újvidéki sportközpont dugig megtelt csarnokában mutatták be egyiket, s mondhatom, a közönség hangos üdvrivalgása mellett hangzottak el újfent. Miért nem arra használták ki a lapok meg a tévék ezt az alkalmat, hogy rámutassanak, milyen igazságtartalmat hordoznak ezek a mondatok? Miért nem arról szól a vita, ami ennek a pernek a lényege?

Azért nem, mert sem a nép, sem a politikusok többsége nem hajlandó szembenézni a valósággal. Nem is mozdul előre ez a mi társadalmunk egy moccanásnyit sem. Sem a történekekkel, sem saját személyes magatartásukkal nem kívánnak szembenézni, nem kívánnak megváltozni. Még mindig azt hiszik, lehet úgy európainak lenni, hogy közben a többiektől értékesebb, mennyei népnek tartjuk magunkat. Lehet úgy jogállamot teremteni, hogy nem számolunk el a régi ügyekkel. Lehet úgy gazdaságilag fejlődni, hogy dolgozni nem kell a fizetésért. A hágai per utóbbi két hetében tulajdonképpen ezek a kérdések ismétlődtek, de a szerb sajtó nem kapta fel őket. Sajnálhatjuk, hogy elmulasztotta az alkalmat, annál inkább, mert ezek elől a kérdések elől társadalmunk meg nem szökhet, elodázhathatja őket, de majd visszatérnek egyre gorombább, és egyre rémisztőbb formában.

A belgrádi B 92-es csatorna természetesen továbbra is közvetíti a tárgyalást. Csodálom, hogy keveseknek jutott eszébe, ha még ők is abba hagynák a közvetítést, a vajdát istenítők meg a fővezért imádók táborának senki sem magyarázhatná meg, hogy a per szabályosan és tárgyilagosan folyik. Az ítéletet ugyan mindnyájan tudjuk előre, még a legelvakultabbak is, de mindnyájan tudjuk, a bűnözőket is megilleti a jogvédelem. A sors iróniája, hogy rájuk többet költ a nemzetközi közösség, mint sok áldozatuk megmentésére. Még elítéltetésükben is fennhíjázhatnak fontosságuk tudatában.

AKTUALITÁS ÉS UNALOM A KÉPERNYŐN

A kábelszolgáltató itt az újvidéki Újtelepen két angol nyelvű hírcsatornát rak a kínálatába. Az egyik az amerikai CNN, a másik az európai Euronews, ezek között választhatok, ha meg akarok szabadulni a hazai adók provinciális híreitől. A CNN már hetek óta semmi egyébéről nem szól, mint az Amerikát sújtó hurrikánról, a felelőtlenül magára hagyott New Orleansról. Ha rövid, de lényeges híreket szeretnék látni, rákapszok az Euronewsra. Be kell vallanom, ezt a csatornát sem szeretem túlságosan.

Ha jól emlékszem, tizenkét éve hozták létre a Euronewst. Akkor természetesnek tűnt, hogy az öreg kontinensnek szüksége van saját tévés

csatornájára, valamiképpen védekezni kell az amerikai média hódító hadjárata ellen. Gondolom, hogy alapítói akkoriban úgy vélték, az Európai Közösség immár nemcsak gazdasági egyesülés, hanem tovább lép az egységesülés útján, lesz belőle politikai és kulturális közösség is, amely képes rá, hogy sajátos művelődési és tájékoztatási politikát dolgozzon ki. Nos, tévedtek. Ha érzelmileg viszonyulok az eseményekhez, azt is mondhatom: sajnós, tévedtek. Abban igazuk volt, hogy Amerika támadást indított a sajtópiac teljes meghódításáért, a mindennapi élet és a szokáskultúra teljes és feltétlen amerikanizálásáért, és abban is igazuk volt, hogy ez ellen valamit tenni kellene. Csak éppen akkor tévedtek, mikor azt hitték, hogy ez ellen elég lesz egy olyan csatorna megalakítása, amely majd röviden, objektíven, tárgyilagosan tájékoztat, amely ezáltal egyenrangú félként szembeszállhat a nagy amerikai hírcsatornákkal. Ma is megállapítható, hogy a Euronews valóban gyorsan, röviden és tárgyilagosan szolgáltat híreket, de bizony kiderült, mindez nem elég, mert tizenkét éve egyfolytában unalmas adó. Nem tudom, méri-e valaki Brüsszelben, ahol a sorsáról döntenek, a Euronews nézettségét. Ha méri, akkor gyakran sírhat. Nem hiszem, hogy a brüsszeli adminisztráció unatkozó tisztviselőin kívül bárki józan fejjel rászánhatja magát, hogy ezen a csatornán tartsa tévéjét.

A technológiai képek folytonos áradásának fogyasztása és ezek folyamatos élvezete kialakított egy látszatvilágot, amely a Föld lakossága nagy részének állandó világa lett. Mindenki éli saját világát is, alkalmazkodik saját környezetéhez, lehetőségeihez, mércéihez, de ezzel egy időben, szinte ezzel a valósággal ellentétben, beleilleszkedik egy látszatvilágba is, amelyet az utóbbi évtizedben teljesen meghódított, átvett, egyeduralmuként irányít az amerikai média. Ez a média persze nem a hírműsoraival hódít. Leggyorsabban szórakoztató műsorai, sorozatfilmjei és filmjei révén veszi át a hatalmat az emberiség lelkének nagy részén. Sokszor még akkor is ennek a szelleme uralkodó, ha a közvetítés nyelve nem is angol, hanem, mint a legnézettebb szappanoperák esetében, spanyol, esetleg portugál.

A Euronews célja az volt, hogy versenybe álljon az amerikai hírtévékkel. Ha valaki a műsorok tartalmát elemzi, megállapíthatja, hogy gyorsaságban és tárgyilagosságban nem is marad el. Minden másban viszont elmarad. És sokszor az a *minden más* fontosabb a néző számára, mint maga a hír. Nem tudom, ki alakította ki a csatorna műsorstruktúráját, de annak az embernek semmiféle tévés tapasztalata, előtudása nem lehetett. Még a hírtévé sem engedheti meg magának, hogy minden negyedórán szóról-szóra, újból és újból megismételje saját híreit. A Euronews szigorúan tartja magát a tizenkét évvel ezelőtt felállított szabályokhoz

még akkor is, ha azok nyilvánvalóan saját kárát okozzák. A közvetített hírek nem hosszabbak maximum két percnél, de ha csak nem valamilyen égbekiáltó eseményről van szó, nem igen haladják meg a harminc másodpercet. Mindaddig ismétlik őket, amíg újabb hírek nem érkeznek. A negyedórás műsorban csakis hírek vannak meg időjárás, minden órában lapszemle és No Comment. A folytonosan ismétlődő örök rend, ha hosszabban nézed, olyan mintha paródiája volna önmagának. Merő unalommá válik minden. A televízió műsorára szoktuk azt mondani, hogy képes lekötni az ember figyelmét egész nap, mert mindig valami újat ad, mindig valami érdekeset ígér, mindig eltöröli a másra irányuló figyelmet. Nos, a Euronews nem él az ilyenfajta tévzés eszközeivel. Puritán, szervezett, ismétlődő. Egyszóval dögunalmas. Még akkor is, ha rövidke hírei első hallásra felkeltették az ember figyelmét, második hallásra nincs bennük semmi változás, harmadik hallásra már ismerjük őket, negyedik hallásra kifordul az ember szájából a falat. Mindig arra gondolok, ha napközben bekapcsolom, mennyire jellemzi a csatorna szelleme alapítóját, az Európai Uniót. Az is mindent megszervez, túlszervez, mindent szabályoz, minden törvényében és intézkedésében bürokratikusán unalmas. Az más, hogy éppen kiismerhetőségében és pontosságában van a biztonságot adó lényege. A tévéműsor azonban nem a gazdasági piacok törvényes rendjét, nem a közös biztonságot adó schengeni határok rideg áthatolhatatlanságát szereti. A tévéműsor az emberi szellem játékoságára, az emberi kíváncsiság örökös ébrentartására, az újdonság iránti érdeklődésre épül, még akkor is, ha nem kíván az emberi álmvilágra vagy a szórakoztatóipar más célpontjaira hatni. Még a hírműsoroknak sem szabad ilyen dögunalmasoknak lenni. Tudom, hogy a hangsúlyozott puritánság a spórolás eszköze is. A Euronews költségvetése messziről sem közelíti meg a CNN költségvetését, de azt hiszem, téved az, aki megvonja ettől a csatornától azt a jogot, hogy igaz újságírói legyenek, akik tényfeltáró riportokat, dokumentumfilmeket készítenének, igazi kommentátorai legyenek, akik nem elégszenek meg a félperces hírek megfogalmazásával, hanem meg is tudják magyarázni a nézőknek, hogy egy-egy esemény mögött mi rejtőzik. A No Comment minden magyarázat nélkül közvetített képeit én is szeretem, minden ember úgy hiszi, elég látnia az eseményt, ő maga is meg tudja magyarázni saját magának. De ez nem igaz. Fontos a hírmagyarázó, fontos a közvetítő, aki személyiségével köti le a nézőt, sőt éppen személyével garantálja a hitelességet. A Euronews alapítóinak sikerült olyan műsort indítani, amely kiválik a nagy spektakulumok csábító világából. Erősen különbözik más tévénéha cirkuszra emlékeztető műsorától. Csak attól tartok, egyre kevesebben nézik, ha nem akarnak elaludni az unalomtól.

TÖBB VILÁG ALAKUL KÖRÜLÖTTÜNK

Unokájuk született a felettünk lakóknak. Hívtak bennünket egy itatra, hát fölmentünk hozzájuk köszönteni a család új tagját. A boldog nagypapa éppen telefonált egy Zágrábban élő testvérének, és a kezében levő mobilkészülék kamerájával mutatott be bennünket, aztán a zágrábi testvér mutatta meg saját családját nekünk. Amikor megelégtünk a mobil kiját-szójáról integető zágrábiakat és leültünk, elámított bennünket a plazma-tévé, amely fél falat betölt a szobában. Furcsa világban találtuk magunkat, a szomszédnak mindenféle műszaki holmija van, amit mi még nem láttunk soha. Az ember kénytelen rájönni, több világ alakul körülöttünk, megoszlik a társadalom ilyképpen is. Van, akinek mobilra sem futja, bár az a leggyakrabban vásárolt műszaki cikk most hazánkban, s lám, kialakul egy réteg, amelyben egészen természetes lesz a 3G-s telefon, az LCD-televízió, a DVD-vevő és -író, meg persze a laptop az asztalon. Van viszont egy másik réteg is, amely nem tehet mást, hagyja maga mellett eldübörögni az információs forradalmat. Digitális szakadék alakul ki köztünk, hogy modern nyelven fejezzem ki magam.

Gondolj bele, a digitális szakadék melyik oldalán csücsülsz? DVD-ről nézed az esti filmet vagy a régi videóval vigasztalod magad? Pentium egyes számítógépen pötyögsz vagy laptopot hordasz magadnál? Van már optikai egered, mp3-as lejátszód, LCD-monitorod, kamerás mobilod, digitális fényképeződ? Ha igennel válaszolhatsz, akkor tartod a lépést a fejlődéssel, ha viszont nemmel felelsz, akkor csak reménykedhetsz, hogy egyszer még bekapcsolódhatsz a versenybe, egyszer még tagja lehetsz az információs társadalomnak.

Az ember az én koromban belefárad a gyors fejlődésbe. Azt gondolhatja, ugyan minek nekem digitális kamera, kamerás mobil vagy laptop. Miért volna baj, ha videóról nézem a filmeket, hiszen akár anélkül is nyugodtan leélhetném az életem. Ami igaz is. Anyámék annak örültek, hogy negyvenéves korukra bevezették a villanyt a házba, addig petróleumlámpa mellett olvastak este. Most meg már a régi tévé sem elég jó, házimozi szereltek fel az emberek, hifitoronnyal büszkélkednek, szatelitkapcsolatot kérnek az internetezéshez. Viszont ha belegondolok, be kell látnom, nemcsak a tárgyak szimbolikus értékéről van szó. Nem hencegésről vagy kivagyiságról. Aki nem naprakész az informatika és a digitális technológia világában, az fontos érvényesülési lehetőségektől fosztja meg magát. Az új technikák egymásra épülnek. Aki a digitális kamerát használni akarja, az ért valamit a képszerkesztéshez is. Aki az asztali DVD-lejátszót kezeli, az feltehetően kezeli a számítógép DVD-íróját is. Aki az mp3-ast használja, az már gyors internetkapcsolatot épí-

tett ki magának. A korszerű mozgékonyasághoz laptop kell és mobiltelefon, másképp nem megy a biznissz.

Nos, a legújabb adatok szerint országos szinten nagyon messze vagyunk a korszerűséghez. 2004-ben az ország lakosságának mindössze tizenöt százaléka kezelt számítógépet. Európa országainak versenyében az utolsó előtti helyen kullogunk. És ha a beszámolóim elején feltett kérdésre kell válaszolnom, azt kell mondanom, a lakosság többsége a digitális vízváltó innenső oldalán maradt. Már sohasem lesz kezében számítógép, soha nem tanulja meg használni az internetet, soha nem kezel kamerás mobilt az életében. Azt hiszem, ezek az adatok pontosan mutatják a jövedelmi viszonyokat. Gazdaságilag megrekedtünk, csak a jövedelmi különbségek nőnek. Még csak nem is kell jóstehetségnek lennem, cseppet sem kockáztatok, mikor kimondom, a szerbiai népesség több mint fele tartósan kimarad a világháló örömeiből.

2004-ben tovább nőtt a különbség Szerbia és a digitális világ között. Pedig mondom, 2005-ben az információs technikákban újabb generációváltás következik. Az előrejelzések azt mutatják, hogy egész Európát meghódítja a 3G-s mobil, a szupergyors internetkapcsolat, gyakorlatilag többé senki sem vásárol videómagnót, többé nem vesznek amatőr fényképezőgépeket, a jövőben nem gyártanak sehol katódcsöves monitorokat. Izgalmas új termékek kerülnek piacra. A kutatók azt jósolják, hogy az úgynevezett információs forradalom második felvonása következik, tehát sok minden megújul, a műszaki feltételek változnak, a készülékek egyre kisebb méretűek lesznek, de egyre többet tudnak, az adatátvitel még jobban felgyorsul, egy-egy készülékben több másikhoz kapcsolódó funkció egyesül. Tehát még bonyolultabbá válik az információs rendszer, igaz, többet is segít annak, aki kezelni és irányítani tudja.

Ami már most is látható, a mi közösségünk csúszik lefelé ebben a versenyben. Az ország kétharmada nem is vesz tudomást arról, hogy itt egyáltalán valamiféle verseny folyik. Még ha tudomást is szerez róla, nem érdekli, mert nem is érdekelheti, mikor naponta a megélhetés gondjaival küzd. Aki nem képes kifizetni a havi villanyszámlát sem, azt kevésbé zavarja, hogy régimódi készüléken nézi a napi tévéadagját, vagy hogy a fia meg a lánya nem tanulja meg az új számítógépek kezelését, hiszen semmilyen kilátása sincs rá, hogy olyat valaha is vásároljon, főleg, hogy használjon. Mire használná, ha birtokába jutna? A digitális szakadék innenső oldalán erről még csak elképzelésük sincs az embereknek, az egész hercehurcát a sok mindenféle készülék körül mindössze módinak, divathóbortnak tekintik, aminek gyakorlati jelentősége számukra nincs.

A baj az, hogy aki lemarad ebben a versenyben, az csupán fizikai munkása, napszámosa meg szolgája lehet a gyorsan kialakuló új világ-

nak. Átaludhatjuk mi a változásokat nyugodtan, de a gyerekeink meg az unokáink hátrányos helyzetűekké válnak. Esélyük se lesz versenybe állni, néha-néha győzni a gazdasági érvényesülés folyamatában. Kénytelenek lesznek beérni alantasabb munkákkal, kisebb keresettel, szerényebb bérrel, és a mindennapi kenyérért folyó keserű küzdelemmel. Tehetetlenkedésünk még az unokák unokáit is bünteti. Aki a digitális szakadék innenső oldalán csücsül, jó ha egyáltalán felfogja saját helyzetét. Aki tisztában van saját helyzetével, az még képes megoldást keresni rá. Aki nem is érti, milyen világban él, azt mások fogják irányítani örök életében.

VIHAR A GUTENBERG-GALAXISBAN

Egyre több újság jelenik meg a világon, és egyre csökken az újságok példányszáma. E két tény, amelyet mostanában minden tömegkommunikációs szakértő fennen hangoztat, nem mond ellent egymásnak. Az embernek logikusnak is tűnhet, hogy ha egyre többfajta lap jelenik meg a piacon, akkor az emberek kedvük szerint válogatnak, ezért aztán a régebbi lapok példányszáma csökken. Csakhogy nem az újságok egymás közötti konkurenciaharc vezet a példányszámok csökkenéséhez. Ezért is fújnak riadót a lapkiadók.

Aki tudni akarja, hogy nálunk is bekövetkezett ez a jelenség, elég ha alaposan áttekinti a kioszkok kínálatát. Amíg tizenöt évvel ezelőtt a Politika és a Večernje novosti vívta nagy csatáját a szerbiai lappiac első helyéért, tíz évvel ezelőtt a Naša borba kísérelte meg elhódítani a legolvasottabb újság címét, ma legalább tizenkét napilap tülekszik egymással, teljesen új profilú, új kinézetű és egyre szenzációéheőbb kiadványok versenyeznek a vásárlók kegyeiért. Vajdaságban a Građanski list az, amely tíz dináros árával, apró híreivel, mozgékonyágával lassan félretolta a konzervatívnak számító újvidéki Dnevniket, Belgrádban azonban meg se lehet számolni, melyek a most éppen felfutó újságok. A Danas, a Glas javnosti és Blic után már annyiféle lap jelentkezett, hogy az ember nem képes áttekinteni őket. A Nacional, a Balkan, a Dan címűekre emlékszem, de volt még néhány, amely rövid ideig csillogott az égen, most pedig tizenkét fővárosi napilap gyötri egymást, amíg ki nem fullad egyik vagy másik, és ki nem esik a folyamatos harcból. A régi nagyágyúk, a százéves Politika és az egykor országos rekorder Večernje novosti most éppen heti könyvajándékkal szeretnék megtartani, lekenyerezni olvasótáborukat, de ez csak egy epizódja a csatának, s olyan téma, amely nemcsak a lapkiadásban, hanem a könyvkiadásban is riadalmat okozott, egyszer érdemes lesz róla külön beszélni.

Ami vihart keltett a Gutenberg-galaxisban, ami most éppen világszerte téma, az a már említett jelenség, vagyishogy akármit agyalnak ki a lapkiadók, az újságok példányszáma évek óta jelentősen és megállíthatatlanul csökken. Így van ez nálunk is, így történik Magyarországon is, erről értekeznek Németországban és az Egyesült Államokban is. Budapesten a valamikor hétszázézer példányban megjelenő Népszabadság zuhant le immár háromszázézer példány alá, de nem azért, mert a vele versenyztetett Magyar Nemzet elvette volna az olvasóit. Nem. A Magyar Nemzet nem volt képes minden politikai hírverés ellenére sem felülemelkedni a hatvanezer példányon, s körülbelül itt egyensúlyozik a Magyar Hírlap meg a Népszava is, tehát nem egymástól szedték el az olvasókat, hanem az olvasók pártoltak át az internetes, úgynevezett on-line újságokhoz, amelyek gyorsabbak, óránként frissülnek, érdekesebbek, mint a klasszikus, nyomtatott formában megjelenő testvéreik. A nyomtatott sajtó szenvedett vereséget az új formákkal szemben.

A múlt héten a svájci lapkiadók tartottak értekezletet erre a témára. Nem kultúrpolitikai okokból, hanem pénzügyi okokból. Ha kisebb a lapok példányszáma, olcsóbb lesz a hirdetés bennük. Ha olcsóbbak a hirdetések, csökken a bevétel. Ha csökken a bevétel, olcsóbban kell készíteni a lapot. Akkor csökkenteni kell az újságírók számát, a személyzetet, be kell zárni a kioszkokat. Ha kisebb a tiszteletdíj, kevesebb a tudósító, kevesebb a hírneves riportert, kevesebb a lapterjesztő, csökken a lap példányszáma. Ördögi kör. A svájciak azért ültek össze, hogy megtalálják a kiskaput, hol lehet e körből kilépni.

Nem sok újat agyaltak ki. Megegyeztek, hogy az úgynevezett semleges híreket, tehát a pártpolitikát nem érintő, mégis mindenkit érdeklő, közérdekű híreket közösen készíti el egy közös gárda. Ez lesz a takarékoskodás egyik forrása. A lapok sajátosságát jelentő híres vezércikkírók, riporterek minden újságnál különálló egységet képeznek. Ők színezik a lapot, ők adják eszmeiségét.

Nem hiszem, hogy sokra mennek ezzel a taktikával, hiszen a szövegek zöme ezek szerint minden újságban ugyanaz lesz. Uniformizálódnak az újságok.

A másik javaslatuk az, hogy államilag tiltsák be az úgynevezett ingyenes újságokat. Aki Budapesten megfordult, tudja, hogy ott is vannak ilyen napilapok, amelyeket a rikkancsok osztogatnak, nem kell fizetni értük. A Metro című pesti lap ilyen. A fővárosi hivatal közleményeit tartalmazza, azok ezért a szolgáltatásért fizetnek, a hirdetők meg fizetik a hirdetéseket, és ebből él a szerkesztőség. Az olvasók reklámújságként kapják kézbe, teljesen bérmentve. Nos, a svájciak küzdeni kezdtek az ilyenfajta ingyenes újságok ellen. Szerintük az ilyen kiadványok nem lo-

jális és nem legális konkurenciát képeznek a piacon. Nem jósolok nekik sikert. Miféle sajtószabadság az, amely betiltásokkal akar előnybe kerülni más lapokkal szemben, és ezáltal tulajdonképpen az olvasók szabadsága ellen küzd?

Meg vagyok győződve róla, hogy a riadalom ellenére nem omlik össze a Gutenberg-galaxis. Csak éppen különböző médiumok újfajta helyosztása zajlik a tömegkommunikációban. Szerintem a nyomtatott sajtó is megtalálja helyét ebben az újraosztásban. Lehet, hogy nem a régi méreteiben marad meg, de mindenképpen megmarad, s a verseny élesedése inkább a minőség javítását, mintsem csökkenését eredményezi.

MÚLTUNK ELTŰNŐBEN

Évek óta reménykedem, hogy megszületik a NAVA, és legalább megment valamicskét a múltunkból. Joggal kérdezhetik, mi a csoda az a NAVA. Én is idegenkedem az ilyen rövidítésektől, különösen, ha ennyire idegenül hangzanak, mint a NAVA, de magát a NAVÁT azért vártam, mert céljával egyetérttem. A NAVA semmi más, mint a Nemzeti Audiovizuális Archívum rövidítése. Ettől az archívumtól reméltem én, hogy célul tűzi ki, kézbeveszi és el is intézi a magyar nyelvű rádiós és televíziós műsorok megmentését az enyészettől. Arra számítottam, hogy nemcsak a magyarországi anyag számbavételét és digitális másolását vállalja, hanem a nemzeti értékre való tekintettel a határon túli, azaz a mi rádiós és tévés műsorainkat is megmenti a jövő számára. Úgy látszik, eléggé elszámítottam magam.

A magyar törvényhozás hat évvel ezelőtt fogott hozzá egy olyan jogszabály megalkotásához, amely mindezt lehetővé tette volna. A szöveg el is készült, de a parlament azóta se tűzte napirendjére. Három évvel ezelőtt örömmel olvastam az interneten, hogy a Neumann-ház, ez egy anyaországi intézmény, háromszázmillió forintot kapott, hogy megalakítsa a NAVA szerveit. Azt is olvastam, hogy van már igazgatója, titkárnője és portása a NAVÁ-nak. Azóta is csak személyzete van neki, anyaga egy csöpp se. Most meg azt olvasom, hogy mivel sokba kerül, leszűkítették a profilját, vagyis többé nem törődnek a külhoni magyar értékekkel, egyelőre csak az országban működő rádió és tévéállomások anyagából készítenek majd válogatást, de még ez a munka is kérdéses, vagyis csupán az után indul be, ha végre meghozzák az erről szóló törvényt. A halasztásra meg a pénzhiány mellett az is jó érv, miszerint nincs a világon még egy ilyen intézmény, akkor meg minek siessen vele az ország.

Elszomorodtam ezen a bürokrata logikán. Az már biztos, hogy a nálunk levő anyag folyamatosan tovább pusztul. Az Újvidéki Televízió

harmincöt évvel ezelőtt felvett műsorainak jó része nincs már meg. A legelső híradók anyaga filmen van, csak hogy az emulzió máris peregni kezdett róluk, a vágáskor megragasztott részek széthullottak, kérdés, hogy sikerül-e vetíthető állapotba hozni ezeket a filmeket. Az első közvetítőkocsi még úgynevezett egy inches volt, vagyis széles, régmódi szalagra dolgozott, olyanra, amelyhez nincs többé fellelhető vetítőkészülék az országban, s ha masina volna is, az emulzió ezekről is leperreg, rosszabb a helyzet velük, mint a filmkockákkal, valószínűleg eldobható az összes doboz. Köztük van A budaiak szabadsága című darabom színházi felvétele is. Ma már hiába sajnálom, hogy még időben nem vettem át otthoni videoszalagra az egészet, jobban megőrizhettem volna, mint a hivatalos archívum. De nem rólam van szó, minden színházi közvetítés, minden egyinches szalagra készült felvétel így járt. A válságos időben azok az értékek is kárba veszttek, amelyek megszülettek. Készítettem például az akkor még élő és alkotó Dudás Kálmán, kishegyesi származású költővel egy hatvan perces interjút budai lakásában. Elmesélte élete alakulását, azt is, miért költözött át 1948-ban Magyarországra, ahol gyógyszerészként élte le életét, s költészetéről is beszélt, hiszen költő volt az istenadta, ha néha megengedték neki, hogy ne csak írjon, hanem közöljön is. Mikor bevágtam a műsort, valaki ellopta a hangszalagot. Akkoriban ugyanis még zweibandon dolgoztunk, külön orsón pergett a hang, külön a kép. Hiányzott valakinek a hangszalag, lemarta a Dudás-műsorról, s nekem ott maradt Dudás Kálmán, amint hangtalanul tátog egy teljes órán keresztül. Később elektronikus szalagokra vettünk fel minden adást. Ezeket ugyanolyan könnyedén le lehet törölni, mint a kismagnó szalagjait. Fele felvételünk elveszett már a szerkesztőség és az archívum között. Egyharmadát különböző kifogásokkal kikérték az őrzött kazetták közül, és kegyetlenül letörölték. Így pusztult el például a nemrég meghalt Kasza Éva színésznő több százszor játszott előadásának, az Én, Shirley-nek a felvétele. Sose tudjuk meg, kinek a gonosz keze nyúlt utána, hogy megsemmisítse örökre. Ezernyi érték, meg nem ismételt előadás, interjú, vallomás, portré tűnt el végleg. Ezért reménykedtem én a NAVÁ-ban. A jövő kutatóinak szempontjából egy magyar vonatkozású hír, egy izgalmas közvetítés, egy előadás felvétele, egy Sinkó-, egy Szirmai- vagy egy Gál-interjú éppen olyan forrásértékű lehet, mint bármely levéltári vagy múzeumban őrzött anyag. Ezért imádkoztam érte, hogy a még meglevő, eddig el nem pusztult műsorokat sikerüljön digitalizálni, az állítólag több száz évig tartó cédelemezekre átvenni, hogy megmaradjanak. Nemcsak saját munkám megőrzése érdekében, nemcsak kiöregedett vagy eltávozott kollégáim munkájának megbecsülése érdekében, hanem mert megismételhetetlen, egyedi hagyományunk fekszik most a

dokumentumosztályon, és szinte a szemünk láttára pusztul el, anélkül, hogy tehetnénk valamit az érdekében.

Az én szememben a NAVA lett volna az a hely, ami a könyvek világában az Országos Széchényi Könyvtár. Értékeink tárhelye, amelyből szabadon meríthetnek a jövő századok. Ahol meg lehet találni Majtényi hangját, Pataki László délceg alakját, Romhányi Ibi felejthetetlen alakításait. Dehát úgy látszik, nincs segítség. A NAVA egyelőre csak saját igazgatójának meg a titkárnőnek szolgál, ott kapják a fizetést. A média termése pedig pusztul lassan, határon innen és túl. Eddig se őrizték, mi nek izgatnánk magunkat a dolgon.

VIRTUÁLIS KARÁCSONYFA

A héten virtuális karácsonyfák érkeztek hozzánk. Mióta internetezek, főleg amióta már sok ismerős, sok szerkesztőség és sok barát bekapcsolódott a világhálóba, kevesebb karácsonyi üdvözlőlapot kapok. A régi forma kiment a divatból. Most az emailen kapom a jókívánásokat, egyre cifrább, egyre komplikáltabb felköszöntőket. Először egyszerű, régimódi lapok másolatai érkeztek, aztán rajzfilmek, amelyeken a télapó szánkója csillagok között szállt, vagy amelyen a télapó szép fehér hóval fedett tájon száguldott a fogatával, most meg a virtuális fenyők korszaka jött el, nemcsak a lámpák gyulladnak ki a fenyőn, hanem hatalmas erejű orgonamuzsika tölti be a szobát, s mikor kigyulladnak a csillagszórók, puskaropogás-szerű zajeffektus kíséri a mutatványt. Válaszként magam is hasonló virtuális fenyőket küldök mindenkinek, s ha valaki felkeresi a Yahoo levelezési szolgálatát, vagy a Greetingscards nevű amerikai, képeslapokra specializált céget, maga is válogathat eme hang- és képcsofák között. Van olyan ismerősöm, aki nem elégszik meg a mások által kínált választékkal, hanem saját maga kreál magának, s főleg nekünk, barátainak, olyan képeslapot, amely egyedi darab, a virtuális művészet alkotása, érdemes megőrizni.

A posta világszerte jelzi, hogy csökken év végi forgalma. Egyre kevesebb üdvözlőlapot továbbítanak a levélhordók, egyre kevésbé van szükség a munkájukra. Nálunk még kevesek birodalma az internet. Szerbiában minden hetedik-nyolcadik ember fér hozzá valamilyen módon. Kullogunk Európa után. Pedig ma már az internetellátottság éppoly fontos mércéje egy ország gazdasági potenciáljának, versenyképességének, mint az úthálózat fejlettsége vagy a vasút gyorsasága és pontossága, de hát mi ezek kitűnőségével sem dicsekedhetünk. Éppen most olvasom, hogy megnyílt a harmadik internetáruház, amely azon kevesek számára, akik megfelelő folyószámlával és bankszámlával bírnak, képes a távren-

delések alapján árut szállítani. Megjegyzem, egyetlen előnye van fejletlenségünknek. A telefontarifák még mindig meglehetősen alacsonyak, ha emelnék őket, még kevesebb lenne a megrendelő, ezért a távközlési piac még mindig az úgynevezett „bevetési fázisban” van, reménykedik, hogy majd szaporodik az előfizetők száma, s akkor érkezik el a profit ideje.

Tartok tőle, elég sokáig várhatnak erre. A külföldi donátorok ajándékpénzéből a kormány osztogat hardvereket. A tartományi kormány is sorra járta az intézményeket, az oktatásügyi titkár az iskolákat, a kisebbségügyi a különböző kisebbségi intézményeket, s kinek-kinek átadott néhány számítógépet, mint saját adományát. A pénz eredetéről most nem kívánok értekezni, a fődolog, hogy végre szinte minden iskolában van számítógép, amin gyakorolhatnak a gyerekek. Sajnos, a terjedés üteme olyan lassú, hogy lassan nemcsak a környező országok, hanem a távoliak is lehangolnak bennünket. Éppen most olvasom, hogy Kínában hetvenmillió személyes gépen internetező van, ami azért pikáns adat, mert ha összehasonlítjuk a párt tagjainak számával, kiderül, azok is éppen hetven millióan vannak. Akármilyen erővel dolgoznak majd a propagandisták, biztosra vehető, hogy gyorsabban szaporodnak a hálózatba bekapcsolódók, mint a párttagok. Kína a leggyorsabban fejlődő világhatalom a jelen pillanatban. Akármennyire cenzúrázzák is a világhálót, a gazdasági fejlődés érdekében egyre szabadabban internetezhetnek a kínaiak is, tehát egyre nehezebb lesz megállítani a külföldről beáramló ideológiát, és most nem is annyira a pártideológiára gondolok, hanem a tudás bizonyos formáira, amelyek előbb-utóbb a zárkózottságot felnyitják, a társadalom életében változásokat idéznek elő, valamiképpen meghatározzák a jövőt.

Végső ideje lenne hazánkban is többet törődni a számítógép terjedésével, felhasználásának megsegítésével, mert nagyon lemaradunk. Ha valamiképpen befejeződne a hisztérikus politizálásnak az a most is tartó időszaka, amely évek óta jellemző erre az országra, talán végre intézményesen odafigyelne valaki erre a kérdésre is. Szép példák mutatják, milyen fontos üggyről van szó. A finn gazdasági csoda, Írország elképesztően gyors fejlődése az utóbbi tíz évben, vagy a Szovjetunió ölelő karjaiból nemrégén szabadult Észtország példája mutatja, hogy a gazdasági fejlődés szorosan összefügg a számítógépek használatának mértékével, a világhálóra kapcsolt készülékek számarányával. A halogatásnak nagy árát fizetik a jövőző nemzedékek. Ha az állam nem hoz megfelelő időben megfelelő törvényeket, ha nem serkenti adókedvezménnyel a háló terjedését, ha nem fektet be a távközlési piacba, unokáink látják kárát.

Messze vagyunk még attól is, hogy a kultúrát internetesítsük. Alig néhány intézménynek van működő honlapja, alig néhány folyóiratot le-

het otthon internetről olvasni, alig van elég elérhető tartalom. Pedig a cél az lenne, hogy minden értéket digitalizáljunk, a könyveket elérhetővé tegyük, nemcsak a szépirodalmat, hanem a tudományos eredményeket is, a filmeket nézhetővé tegyük, az intézmények állandó kapcsolatot teremtsenek felhasználóikkal, s akkor eljöhet az a pillanat is, hogy az állami hivatalok, a tartományi és községi hivatalok is felkereshetők legyenek otthonról. Irigykedve olvasom, hogy a norvég választók nem mozdulnak ki otthonukból, mikor választások vannak. Több mint nyolcvan százaléuk saját számítógépén szavaz. Messzi álom ez számunkra. Pedig elérhető. Elérhető lenne, ha nem valami lázálmokat kergetnének politikusaink meg a megvadított szavazópolgárok, hanem leszálnának a földre. A szétoztott számítógépek példája is mutatja, a külföldi donátorok szívesen nyitják ki a bukszájukat, ha a fejlődés megsegítéséről van szó. Higgyék el, szép dolog, ha virtuális fenyőfát kap az ember karácsonyra a monitoron. Szívből lehet örülni neki.

FAKUTYA AZ EKRÁN ELŐTT

Természetesnek tartjuk, hogy a mindennapi használatra gyártott holmi egyre gyakorlatiasabb, egyre többet tud, egyre jobban szolgálja a fogyasztót. Márpedig mi más az egész áldott nap folyó tévéműsor is, mint mindennapra gyártott holmi. Ha pedig árucikk, akkor az is természetes, hogy a gyártó cég igyekszik minden szempontból kiszolgálni a nézőt, minél egyszerűbbé, minél kényelmesebbé, minél könnyebben elfogyaszthatóvá tenni a műsort. Pontosan azzal a módszerrel, amellyel az élelmiszer-ipari vállalat előre ledarálja, falatokká formálja, megízesíti és megfőzi az ennivalót, a háziasszonynak csak az a feladata, hogy megmelegítse, ragyogó arccal felszolgálja, és elégedetten cuppantson. Az alkalmazkodás diadala, ami a néző és a tévéadók között történik. A fejlődés még azt is lehetővé tette, hogy szakosított adóállomások jöjjenek létre, s azok számára, akik a világból csak a sportesemények után érdeklődnek, egész álló nap kizárólag sportot közvetítsen, a könnyűzene imádóinak kizárólag könnyűzenét, a divat után érdeklődőknek huszonegy órás divatrevüt, a barkácsolóknak estétől estéig tartó barkácsolóműsort sugározzon. Néha percekig nézem az utóbbi adást, megcsodálom a mester könnyű kezét, be kell vallanom, nagyon ügyetlen vagyok, nekem egy szög beverése is gondot okoz, itt meg a szemem előtt születik szebbnél szebb szék, szekrény, praktikus polc a falra, csodálatos. Csak azon töprengök néha, nem okoz-e kisebbségi érzést még a szakmabelieknél is, mikor látják, tulajdonképpen milyen egyszerű elkészíteni mindezt. A tévés mester hibáit ugyanis soha nem látjuk, meg nem mutatnák, amint

egyszer az ujjára üt, vagy hogy eltörik a kezében a vékony díszléc, isten ments, hogy nem pontosan fekszik a facsap az előre kifúrt részbe. Szóval az előre megcsócsált műsorban minden ideális. Olyan ideális, hogy attól ideálisabb már nem is lehetne. A néző számára lehetővé vált, hogy válogasson a világ eseményeiben, csupán az juthat el a fülébe és a szemébe, csak az kerülhet az agyába, amit az árnyképek közül maga választ ki. Több országban a pártok által pénzelt adóállomások még azt is lehetővé teszik, hogy az ember ne nézzen olyan műsort, amely ellentétes az ő befogásával, hogy ne mondjam, elveivel, pártállásával, nézeteivel. Minden esemény az ő előre kész nézetein át megsűrve kerül elébe. Ha jobboldali, akkor minden esemény, amely hagyományellenes, globalizációs vagy más okokból elítélendő, már a felvezetőben el van ítélve, ha baloldali, akkor ugyanezen eseményeket pozitív felhanggal tárják elé. Nem csapják be, hiszen választhat, azt a csatornát nézi, amelyiket akarja. Éppen csak a szájaíze szerint csócsálják meg a falatot, amelyet majd elfogyaszt.

A rádió és tévéállomások a nagy igyekezetükben odajutottak, hogy egyre több nemcsak tehermentes fogyasztásra alkalmas műsort gyártsanak, most már beleépítik a műsorokba a fogyasztó reakcióit is. Az otthon egyedül ülő hallgató vagy néző befogadói készségét azzal növelik, hogy a megfelelő helyen nevetést applikálnak a hanghatások közé, ha kell, taps hallatszik, ha kell felkiáltások. Nemcsak a megszokott és várt sablon szerint készül a műsor, még a hangulatot is mellékelik hozzá. A néző felismerheti a tapsban, a nevetésben, a beszólásokban saját előkészített hangulatát. Mikor először hallottam ilyen röhögős műsort, azt gondoltam, vége a dolognak, az emberek ezt úgysem fogadják el. Miért tűrné bárki is, hogy helyette a gép reagáljon? Miért engedné meg, hogy ne akkor mosolyodjon el, amikor ő akar, ne akkor tapsoljon, amikor kedve van? Tévedtem. A rádió és a tévé műsorai felkészítették már a fogyasztókat arra, hogy még ebben is ki legyenek szolgálva, még azon se kelljen gondolkodni, mikor, mire és hogyan reagáljanak. Igazi Lajhárország lakói lettek a fogyasztók, olyan kényelmesek, hogy már saját hangulatukat is a gépek produkálják. Amit én korlátozásnak, a hallgatói és nézői szabadság beszűkítésének tekinttem, hiszen valóban az, azt a fogyasztók kényelmesen hátradőlve bekapták, mint kacska a legyet.

Ez persze tőlük függ. Nekem senki se parancsolja, hogy olyan műsort nézzek, amelyben érzelmileg terrorizálnak. Megfordítom a gombot, nincs többé röhögős műsor a szobában. Viszont én se parancsolhatok másoknak. Elég belepillantani a nézettségi statisztikába, a röhögős műsorok az élen járnak. És egyre több szerepel belőlük szinte minden állomás műsorán. Már azt várom, hogy a régen készült filmekbe és sorozatokba is beapplikálják a hangulatkeltő zajokat. Ahogy számítógéppel kiszínezik

a régi fekete-fehér technikával készült filmeket. Mert úgy szebb a nézők számára! Majd nézzük a Chaplin-gegeket és akkor fogunk nevetni, mikor a gépből felharsan a röhögés. Buster Keaton megszólal a nézők kényelme kedvéért. Ha bejön egy ügyetlen mozdulata, füttyül a beépített hang, a röhögés után gyér taps hallatszik.

Beleborzongok a lehetőségbe. De technikailag kivitelezhető. És a tévéállomások már átvették a hatalmat a nézők lelke felett. Ahogy akkor röhögtetik meg, amikor a rendező eldöntötte, hogy alkalmas rá a pillanat, ugyanúgy akkor fogják sírásra bírni, amikor arra alkalmasnak látják az időt. Soha több önkéntes szellemi rabszolga nem élt a földön, mint a jelenben. Teljesen alávetik magukat a hatalmas tévéállomások urainak, csak gondolkodni ne kelljen semmiről. Mintha egyre több ember félne szembenézni a valósággal. Mintha az annyit hangoztatott emberi függetlenség a semmibe oszlana. Mintha az volna a többség célja, valaki vegye le róla az önálló döntés kínját.

Halljuk a tévéből, mikor kell röhögni, röhögjünk, mint a fakutya mi is?